

MARKSIZMİN GÜNÜMÜZDE GEÇERLİĞİ

Prof. Dr. Cem EROĞUL

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Cilt 47, Sayı 1-2, Ocak - Haziran 1992
Prof. Dr. Gündüz Ökçün'e Armağan'dan

Ayrı Bası

A.Ü. SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ BASIMEVİ, ANKARA - 1992

MARKSİZMİN GÜNÜMÜZDE GEÇERLİĞİ

Prof. Dr. Cem EROĞUL

Sovyetler Birliği'yle birlikte, Marksizm de çöktü mü?

Batı'dan kaynaklanan ve bütün dünyada yankılanan egemen düşüncüye (ideolojiye) bakılırsa: Evet. Çünkü Marksizm, belli bir devletin genörgütsel (bürokratik) çıkarlarına geçerlik kazandırmak için kullanılan bir kılıftı. Devlet yıkılınca, bu kılıfın da yırtılmış olması doğaldır. Kaldı ki Marx, bir bilim adamından çok, kafası karışık bir filozof ve hırslı bir eylemciydi. Bilimsel öngörü diye ileri sürdüğü şeylerin hiçbiri gerçekleşmemiştir: ne işçi sınıfı hızla yoksullaşıp düzeni devirmeye kalkışmıştır, ne de kapitalizm kendi iç çelişkileriyle çökmüştür. Aksine, işçi sınıfı gitgide burjuvalaşmıştır. Kapitalizm ise, güçlüklerini aşmakla kalmamış, bilimin ve yordamın (teknik) gelişmesi için en elverişli çerçeveyi yaratmasını bilmiştir. Sonuçta, Marksizmi bayrak edinen siyasal düzenler evrensel yarışta kesinlikle yenilmişler, onlar da, dünyanın geri kalan bölümü gibi, kurtuluşun ancak piyasa güçlerine bütünüyle teslim olmakta bulunabileceğini anlamışlardır.

Bu savların geçerliğini tartabilmek, dolayısıyla da, Marksizmin bugün için bir anlam taşıyıp taşımadığını saptayabilmek için, konuyu dizgesel (sistematik) bir biçimde çözümlenmek gerekir. Bu amaçla, aşağıda, Marksizmin felsefe, bilim ve siyaset yönleri, ayrı ayrı ele alınacaktır.

MARKSİZM VE FELSEFE

Bir felsefe olarak Marksizm, "diyalektik maddecilik" olarak bilinir. Diyalektiğin olsun maddeciliğin olsun, kökeni Eski Yunan'a dayanır. Gerçekten de, yaşamın temel yasasının sınırsız bir değişim olduğunu savunduğu için ilk diyalektikçi olarak bilinen Efesli Herakleitos, İ.Ö. altıncı yüzyılda yaşamıştır. Varlığın bütünüyle madde parçacıklarından ("atom"lardan) oluştuğunu savunan ilk maddeci, Abderalı (Trakyalı) Demokritos da, İ.Ö. beşinci yüzyılda yaşamıştır. Yani, düşünsel ürünler olarak, diyalektiğin de, maddeciliğin de tarihi çok eskidir.

Marx ile Engels, kendilerinden önceki bu uzun sürecin son halkaları olan Hegel (diyalektikçi) ile Feuerbach'tan (maddeci) esinlenerek, bu iki akımı özgün bir biçimde

birleştirmişlerdir. Savundukları dünya görüşü şöyle özetlenebilir: İnsan bilincinin dışında bir gerçek vardır. Bu gerçeği yaratan insan bilinci değildir. Aksine, bilincin kendisi, bu maddi gerçeğin ürünüdür. Öyle olduğu içindir ki, insan, gerçeği tanıyabilir. Ancak, bunun için, insan bilincinin, gerçeğin temel özelliklerini yansıtacak biçimde işlemesi gerekir. Bu temel özellikler ise şöyle sıralanabilir: Var olan her şey, sürekli bir devinim (hareket), sürekli bir değişim içindedir. Bu devinim, bu değişim, sonsuz çeşitte ortaya çıkar. Maddenin çeşitliliğini de, işte bu devinim, değişim çeşitliliği açıklar. Her devinim, her değişim, ayrı bir çelişkinin ürünüdür. Çelişkiler aşıldıkça, durmadan yenileri oluşur. Bu da, devinimin, değişimin, hep sürmesine yol açar. Varlığı oluşturan bu sonsuz sayıdaki süreç, iç içe geçmiş durumdadır. Dolayısıyla, her şey her şeyi etkiler. Bu sürekli devinimin, değişimin, önceden belirlenmiş bir yönü yoktur. Süreçlerin iç çelişkileri ve karşılıklı etkileşimleri sonucunda, zaman zaman dönüşümler (devrimler) ortaya çıkar. İşte bu nitel sıçramalara bakarak, her sürecin ne gibi basamaklardan geçtiği, dolayısıyla da ne yönde geliştiği kestirilebilir.

Marx ile Engels, klasik anlamda felsefenin, yani dizgeler (sistemler) yaratan felsefelerin, Hegel'le birlikte doruğa eriştiğini ve bittiğini, artık bu anlamda bir felsefeye yer kalmadığını düşünüyorlardı. Çünkü, felsefe dizgelerini, bilimlerin bıraktığı boşlukları doldurmaya çalışan kurgusal (spekülatif) çabalar olarak değerlendiriyorlardı. Doğa bilimlerinde, kendi zamanlarına dek gerçekleştirilen temel buluşlar sayesinde, artık böyle kurgularla doldurulacak büyük boşluklar kalmadığı kanısına varmışlardı. İşte bu nedenle, kurguya dayanan felsefe dizgelerinin çağının kapandığı görüşündeydiler.

Bu, felsefenin sonu muydu? Klasik biçimiyle, evet. Bilimsel biçimiyle ise, hayır. Ancak, felsefenin "bilimsel biçimi" ne demektir? Bu anlayışa göre, bundan böyle felsefenin temel işlevi, gitgide uzmanlaştıkları için doğanın ve toplumun genel akışını gözden kaçırma tehlikesiyle karşı karşıya kalan türlü bilim dallarına ışık tutmaktır. Diyalektik maddecilik, felsefenin bu yeni bilimsel biçiminin adıdır. Marx ile Engels'in geliştirdikleri görüşe göre, kendi üzerine düşen bu yeni görevi yerine getirebilmek için felsefenin "olmazsa olmaz" nitelik koşulu, sürekli olarak bilimsel gelişmeleri yakından izlemektir. Ancak bunu yapan bir felsefe, türlü bilim dalları arasındaki kesişme noktalarını, ortak sorunları, beliren genel eğilimleri vb. saptayabilir ve bunları tüm bilim adamlarının dikkatine sunabilir.

Marx ile Engels'in geliştirdikleri bu yeni felsefe anlayışına ilişkin olarak neler söylenebilir?

Bir kere, bu anlayışta, felsefenin büyük harfle yazılan birtakım temel kavramlarına yer kalmamıştır: Varlık, Madde, Ruh, Bilgi, İnsan. Öte dünya vb. kavramlar, tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Genel soyut kavramlar ("kategoriler") üzerinde yürütülen kurgusal bir çaba olarak felsefenin dönemi kapanmıştır. Bunun yerini, bir dizi somut bilimsel araştırmanın ortak yönlerini yakalamaya çalışan bir soyutlama çabası almıştır. Gerçi bu yeni yaklaşımda da kavramlar vardır. Ancak artık bunlar, genel soyut kurguların ürünü değil, bin bir somut deneyden süzülen soyutlamalardır. Onun için bunlar, kesinlikle birer düşsel kalıp olarak değil, gerçeklerin birer genel özeti olarak görülmelidir.

İkincisi, on dokuzuncu yüzyıldan beri bilimlerde ortaya çıkan eşsiz ilerleme, durağan mantığın ("metafizik" mantığın) da, felsefi "idealizmin" de savunulmasını neredeyse olanaksız kılmıştır. Bugün bilim alanında çalışıp her şeyin her şeyi etkilediğini, gerçeklerin sürekli bir dönüşüm içinde olan bir çelişkiler yumağı

oluşturduğunu, uzaya gidecek ölçüde etkilediğimiz bir dünyayı tanıyıp tanıyamayacağımızı sormanın artık anlamsız kaldığını, kabul etmeyen yoktur. Başka bir deyişle, diyalektik maddecilik, artık gitgide genel "sağduyu" gereği olmaktadır.

Üçüncüsü, diyalektik maddecilik sağduyu ile iç içe geçtikçe, savunduğu görüşler de gitgide daha "basit" görünmektedir. Her şeyin sürekli bir devinim içinde olduğu, ya da her şeyin her şeyi etkilediği gibi ilkeler, neredeyse "apaçık" gerçekler durumuna gelmektedir. Bu sıradanlaşmanın bir yozlaşmaya dönüşmemesi için diyalektik maddeciliğin yapacağı şey, yeni sağduyunun tutarlı olması gereğine işaret etmektir. Örneğin, "Dünyayı biz yeniden yaratabiliyorsak, yaratıcı bir Tanrı görüşü hâlâ savunulabilir mi?" ya da "Her şey değişip dönmeye yazgılı ise, piyasaya dayanan geçimdüzeninin de geçici olduğunu kabul etmek gerekmez mi?" gibi. Görüldüğü gibi, belirtilen bu anlamıyla "Marksist felsefe", sağduyuyla birleştiği ölçüde, genel bir bilinçlendirme işlevi yüklenmektedir.

Dördüncüsü, diyalektik maddeciliğin geliştirdiği soyutlamaların, eski felsefe dizgelerinin genel soyut kavramları gibi düşünülmesi tehlikesi daima vardır. Marksizm'in bir felsefe olarak karşılaştığı en büyük tehdit budur. İşin ilginç yönü ise, gerçek yaşamda bu tehlikenin, Marksizmi resmen savunan sosyalist ülkelerde en büyük boyutlara erişmiş olmasıdır. Diyalektik maddeciliğin gözleme dayanan birtakım soyutlamaları, büyük harfli Yasalar, İlkeler durumuna getirilmiş, böylece klasik felsefenin soyutluk anlayışına dönülmüştür. Artık "bilimsel" olduğunu da yüksek sesle savunan bu yeni felsefe dizgesinde, "bilimlerden öğrenerek onlara ışık tutma çabası", "bilimlerin üzerinde sulta kurma" tutuculuğuna dönüşmüştür. Bu yoldan, Marksizmin hiçbir felsefe "dizgesinin" bilimsel olamayacağı, ancak kurgusal olacağı görüşü hiçe sayılarak, devrimci düşüncenin altın anahtarı olarak geliştirilmiş olan diyalektik maddecilik, üstelik Marx'ın adı da dillerden düşürülmeden, kaba bir tutuculuğun aracı olmaya sürüklenebilmiştir.

Diyalektik maddeciliğe ilişkin olarak yapılan bu gözlemlerden şöyle bir sonuca ulaşılabilir: "Marksist felsefe" ölmez; çünkü bu felsefe, kapalı bir dizge değil, kendini içsel olarak bilimlerin gelişmesine bağlamış, dolayısıyla da somut içeriği daima yenilenmesi gereken bir **dizgeli düşünme** çabasıdır. Marksist felsefeyi öldürebilecek tek şey, bu dışa açık çabanın dondurulması, bilimlerden öğrenmeden onlara yol gösterme bilgiçliğine batılmasıdır.

MARKSİZM VE BİLİM

Bir bilim dalı olarak Marksizm, kendisini "tarihsel maddecilik" olarak adlandırmıştır. "Tarihsel" burada "toplumsal" anlamına gelmektedir; ancak değişim, dönüşüm, süreç yönü vurgulanmış bir toplumsallıktır bu. Marx ile Engels, toplumu ve toplum bilimlerini derinlemesine inceledikçe, diyalektik düşünce biçiminin yol göstericiliğinde, toplumsal yaşamın, dolayısıyla da değişimin devingecini (motorunu) yakalamışlardır. Ulaştıkları görüşe göre, toplumu devindiren, değiştiren, dönüştüren temel çelişki, insanoğlunun ezelden beri karşı karşıya kaldığı, kendi maddi yaşamını yeniden üretme zorunluğunda gizlidir. Bu zorunluk hep var olduğundan, insanoğlunun tüm yaşamı, önünde sonunda, hep bu temel çelişki tarafından koşullandırılmaktadır.

Tarihsel maddeciliğin bu savı, her zaman açıkça söylenmese bile, bugün toplumbilimin en yaygın görüşü durumundadır. Bugün artık, toplumsal yaşamda, son çözümlenmede, geçimsel zorunlulukların egemen olduğunu hemen hemen herkes teslim etmektedir. Ancak, elbette, bu kadarını söylemekle bir bilim dalı kurulmaz. Marx, "tarih

bilimi" dediği toplumbilimin temel çözümlenme araçlarını yaratan kişidir. Üretim güçleri, üretim ilişkileri, üretim biçimi, toplumsal sınıflar, altyapı, üstyapı, belirleme, toplumsal kuruluş vb. gibi kavramlarla, toplumların devinimini ve dönüşümünü, yani kısacası "tarih"i anlamamızı sağlayacak en verimli kuramı geliştirmiştir.

Buna ek olarak, Marx, zamanının en ileri üretim biçimi olarak en çok ilgi duyduğu kapitalist üretim biçimini de incelemiştir. Gerçi bu incelemesini tamamlayamamıştır. Bilindiği gibi, dört ciltten oluşan **Kapital**'in yalnızca birinci cildi Marx'ın sağlığında yayınlanmıştır. Öte yandan, Marx'm incelediği kapitalizm, o günden bu güne çok değişmiştir. Dolayısıyla, Marx'm incelemesinde, hem birçok eksik, hem de birçok yanlış bulunması doğaldır. Ancak, şu da bir gerçektir ki **Kapital**, şimdiye dek kapitalist üretim biçimi üzerinde yapılan incelemelerin en başarılı olanlarından biridir.

Bu saptamalardan, Marx ve bilim konusunda, ne gibi sonuçlar çıkarılabilir?

Bir kere, Marx, tüm yaşamı bilimsel çalışma içinde geçmiş, ciddi ve olağanüstü yetenekli bir bilim adamıdır. Bunun en açık kanıtı, yeni bir bilim dalı kurmuş olmasıdır. Kendisinin "tarih bilimi" dediği bu dal, aslında toplumbilimdir. Çünkü, bu bilimin konusu, toplumun kendisidir. Marx'tan önce ve sonra, toplumun şu ya da bu yönünü inceleyen bilim dalları çıkmıştır. Ancak, şimdiye dek, tüm toplumun devinim ve değişimini anlamak için, Marx'inkinden daha açıklayıcı bir kuram geliştirememiştir.

İkincisi, bu kuram elbette eksiksiz ve yanlışsız değildir. Ancak, Marx'ın kendi kuramını geliştirirken birtakım yanlışlara düşmüş olması, kurduğu bilim dalını bütünüyle geçersiz saymaya olanak vermez. Freud'ün, örneğin "ölüm içgüdü" gibi birtakım görüşlerinin artık yanlış kabul edilmesi, tinçözümün (psikanalizin) bir bilim dalı olarak onun tarafından kurulduğunun yadsınmasını nasıl haklı kılmazsa, Marx'ın şu ya da bu öngörüsünün yanlış çıkması, toplumbilimin onun tarafından kurulduğu gerçeğinin yadsınmasını haklı gösteremez.

Marx gerçekten bir bilim adamı olarak görülüyorsa, tarihsel maddeciliğe (ya da toplumbilime) "Marksizm" demekten vazgeçilmeli, bilimsel bir kuramı "-izm"le nitelendirip onun büyük yaratıcısına haksızlık edilmemelidir. Aynı şekilde, Marx'ın görüşleri, herhangi bir büyük bilim adamının görüşleri gibi, sınanmalı, tartışılmalı ve asla duygusal bir bağlılık konusu yapılmamalıdır. Bilim adamı olarak Marx'a yapılacak en büyük hizmet, onun kuramını geliştirip aşmaya çalışmaktır. Yoksa, kuramı "inanç konusu" durumuna düşürülmüş bir düşünür, bilim adamı olarak ölmüş demektir.

MARX VE SİYASET

"Marksizm" nitelemesi, belki yalnızca bu bağlamda anlamlıdır. Gerçekten de, siyasal savaşıma girdiği andan başlayarak, Marx'ın hep sıkı yandaşları ile sıkı hasımları olmuştur. Başka bir deyişle, siyaset sahnesinde birtakım adamlar açıkça "Marx'çı" olmuşlar, birtakım adamlar ise yine açıkça bunlara cephe almışlardır.

Durum böyle olduğuna göre, Marksizmin bu siyasal boyutuna ilişkin olarak, ne gibi gözlemlerde bulunulabilir?

Bir kere, bu boyutu, felsefe ve bilim boyutlarından, yani diyalektik maddecilik ile tarihsel maddecilikten kesinlikle ayırmak gerekir. Birtakım adamların kendilerini

"Marksist" olarak nitelemeleri, Marx'ın geliştirdiği felsefe ve bilim görüşlerini bunların kendilerine mal etmiş oldukları, bu görüşleri gerçekten özümstedikleri anlamına gelmez. Bu boyuttaki olayların siyasal düzlemde cereyan ettiğini, dolayısıyla da felsefe ya da bilim değil, siyaset olayları olduklarını gözden kaçırmamak gerekir.

İkincisi, şu gerçeği önemle vurgulamak gerekir ki, Marx'ın geliştirdiği ve siyasal eylemde Marksistlerin uygulayabilecekleri hazır bir siyaset kuramı yoktur. Başka bir deyişle, ortada Marx'ın geliştirdiği bir siyaset bilimi yoktur ki, ona dayanarak "bilimsel bir siyaset" izlenebilsin. Dolayısıyla, Marksistlerin kendi siyasetlerinin bilimsel olduğu savı, bilimsel değil, siyasal ve düşüncüsel (ideolojik) bir savdır.

Üçüncüsü, Marx ve onu izleyen Marksistler, birer siyaset adamı olarak, siyasal savaşım içinde hep bir şeyler söylemek, bir şeyleri savunmak, bir şeyler yapmak, yan tutmak zorunda kalmışlardır. Bu da, tüm siyaset adamları gibi, kaçınılmaz olarak, onların da zaman zaman yanlışlar yapmalarına yol açmıştır. Ancak, Marksist siyasetçilerin şu ya da bu yanlış yapmış olmalarını, Marx'ın yarattığı felsefe ve bilim dalının yanlış olduğunun kanıtı olarak ileri sürmek tamamen anlamsızdır.

Dördüncüsü, kendilerini "Marksist" diye niteleyen siyaset adamları bulunduğu sürece, siyasetbilimcileri de, bu savın geçerliğini saptama göreviyle karşı karşıya kalacaklardır. Yoksa, siyasal olay ve olgularla ilgili bilimsel çözümlenmeleri eksik kalır. Öyleyse, "Kime Marksist denir?", "Kendine Marksist diyen herkes gerçekten Marksist midir?" gibi sorulara yanıt bulmak gerekir. Kanımca, gerçek bir Marksist siyasetçi, kafası diyalektik maddecilikle bilenmiş, tarihsel maddeciliğin sağladığı bilgilerle donanmış olarak, içinde yaşadığı somut durumun verilerine dayanıp olabilecek en yakın zamanda sınıfsız bir toplum kurma ereğine ulaşmak için en uygun siyasal tutum ve davranışı benimseyen kişidir. Elbette, bunun da terazisi yoktur. Daima birtakım adamlar birbirlerini kötü Marksist olmakla, ya da Marksist olmamakla, ya da aksine. Marksist olmakla suçlayacaklardır. Kimin haklı olduğunu, ancak daha sonra tarihi yazanlar belirleyebileceklerdir.

SONUÇ

Marksizm hem felsefedir, hem bilimdir, hem de siyaset ve düşüncüdür. Bu yönleri birbirine karıştırılırsa, konuyu anlama olanağı ortadan kalkar.

Marx ile Engels'in önyak oldukları diyalektik maddecilik, çökmek bir yana, her geçen gün yaygınlık kazanmaktadır. Çünkü, kendi gelişimini bilimlerininkine bağlamıştır. Bilimler geliştikçe, o da bir tür ortak sağduyu durumuna gelmektedir.

Yine Marx ile Engels'in yarattıkları tarihsel maddecilik, toplumu bir bütün olarak açıklamak için bugüne dek geliştirilmiş olan en doyurucu kuram olarak kalmıştır. Bilimsel bir kuramın, siyasal uygulamalarla doğrulanması ya da yanlışlanması beklenemez. Marx'ın adına bağlı olan toplumbilim, ancak onu da açıklayacak, ondan daha kapsamlı ve doyurucu bir bilimsel kuramla aşılabilir. Ne yazık ki, bilim adamları bunu henüz başaramamışlardır.

Başta Marx'ın kendisi olmak üzere Marksistlerin geliştirdikleri kimi siyasal görüşler, tutumlar ve davranışlar, zaman içinde birçok kez yanlış çıkmıştır. Sosyalist devlet yöneticilerinin ise, kendi düzenlerini yıkacak ölçüde büyük yanlışlar yaptıkları

ortadadır. Ne var ki, Marksistlerin yaptıkları bütün yanlışların faturasını Marx'a çıkarmak da anlamsızdır. Siyaset olan her yerde yanlış vardır. Marksistler bundan sonra da çok yanlışlardır.

Ayrıca, hasımlarının bu yanlışları düşüngenel (ideolojik) savaş gereci olarak kullanmaları da doğaldır. Bu türden kolaycı "kanıtları", Marksistler de çok kullanmışlardır. Düşüngenel savaşın kuralı budur.

Ancak, konuya bilimsel bir soğukkanlılıkla yaklaşanlar, bu duruma ne sevinirler, ne de kızarlar. Bilirler ki, örneğin bir yapının yıkılması, illa da dayanılan mimarlık kuramının yanlış olduğunu kanıtlamaz. Mimar beceriksizlik yapmış olabilir, kullanılan gereçler elverişsiz olabilir, ya da yapının oturtulduğu yer, önceden kestirilemeyecek ölçüde kaymış olabilir. Tek bir olasılığa saplanmadan, ancak hiçbir olasılığı baştan reddetmeden, araştırmayı ve düşünmeyi sürdürmekten başka çıkar yol yoktur.